

La variació fònica en la llengua catalana: inventari i avaluació metodològica

per Miquel Àngel Pradilla Cardona

Resum

L'objectiu d'aquest article¹ és presentar, de manera succinta, els treballs centrats en la investigació de variables fòniques. L'inventari anirà seguit d'una aproximació de conjunt i una revisió crítica que permeti caracteritzar l'aportació catalana en el marc de la sociolingüística general.

Sumari

1. Introducció
2. Caracterització individualitzada dels diferents treballs
3. Visió de conjunt i reflexions crítiques a propòsit de la metodologia
  - 3.1. Variables lingüístiques
  - 3.2. Comunitats de parla
  - 3.3. Univers real de la mostra i mostra
  - 3.4. Tipologia de factors extralingüístics considerats
  - 3.5. Proves d'avaluació subjectiva
  - 3.6. Anàlisi quantitativa
  - 3.7. Anàlisi qualitativa
4. Bibliografia de referència

1. Introducció

Els diferents investigadors que han abordat anàlisis de conjunt, balanços i estats de la qüestió del paradigma sociolingüístic en l'àmbit de la llengua catalana coincideixen a assenyalar el caràcter marcadament sociològic de la majoria dels treballs. La sociolingüística catalana ha estat, des dels seus orígens, essencialment *sociologia del llenguatge*. I, certament, és ben comprensible l'esmentat decantament si tenim en compte que s'ha desenvolupat en un context de contacte de llengües on es debat la supervivència de la pròpia del territori. El gruix de la investigació sociolingüística ha girat, doncs, al voltant dels retrocessos i dels avenços de l'ús social de la llengua catalana. La planificació lingüística ha acumulat una part important d'aquests esforços.

No obstant això, en els darrers temps l'orientació de les recerques sociolingüístiques mostra una panoràmica més variada. Òbviament, el paper més destacat continua acaparant-lo l'enfocament *macrosociolingüístic*, però la (quasi) exclusivitat d'aquesta orientació abans del 1985, s'ha vist atenuada per l'aparició d'un conjunt de recerques de caràcter variacionista i etnogràfic, sobretot en el període 1985-1995. Aquest nou horitzó va motivar l'observació de Boix i Payrató (1996) segons la qual la *sociolingüística del conflicte*, en l'àmbit català, havia donat pas a una *diversitat de sociolingüístiques*.

---

¹ Aquest treball s'ha fet en el marc del projecte BFF00-0075 (Ministerio de Ciencia y Tecnología) Modelos de organización articuladora y procesos de cambio fonético.

I, efectivament, no els faltava raó. Qui signa aquest article, evidencia aquesta mateixa conclusió en un treball d'inventari intitulat "Sociolingüística de la variación y nivel fónico de la lengua catalana (1980-1995)", tot i l'acotació de la prospecció que delata el títol de la recerca. Això no obstant, la mirada retrospectiva que servirà de compleció a aquest article em portarà a matisar l'optimisme amb què s'albirava aquesta diversificació d'interessos. El motiu no és altre que la trista constatació de la realització d'una única tesi doctoral (Carrera, 1999) en l'àmbit fònic del variacionisme i una recerca (Montoya 2000) que obre noves perspectives metodològiques en l'anàlisi de l'*atròfia lingüística* en els processos de substitució. Dues investigacions, tot sigui dit de passada, excel·lents.

Dit això, ja ens agradaria poder compensar l'ínfima producció apuntada, del 1995 ençà, amb una nòmina de treballs sobre variables morfològiques, sintàctiques i lèxiques. Malauradament no ho podem fer, ja que el panorama és similar. D'altra banda, és un fet conegut que la sociolingüística laboviana s'ha emprat de manera aclaparadorament majoritària en els treballs sobre variables foneticofonològiques. I una de les causes que ha afavorit aquesta supremacia és, sens dubte, la seva millor adaptació a la premissa laboviana segons la qual la variació consisteix en la utilització alternativa de formes equivalents semànticament i pragmàticament, cosa que en lèxic i sobretot en sintaxi és difícil garantir (Pradilla, 2001a). Una altra consideració quantitativa ens mereix la recerca etnogràfica, però tampoc alteraria substancialment aquesta consideració de marginalitat de la sociolingüística menys sociològica.

L'objectiu d'aquestes ratlles és presentar, de manera succinta, els treballs centrats en la investigació de variables fòniques. L'inventari anirà seguit d'una aproximació de conjunt i una revisió crítica que permeti caracteritzar l'aportació catalana en el marc de la sociolingüística general.

2. Caracterització individualitzada dels diferents treballs²

2.1. COLOMINA, J. (1985). "La diftongació de /ɛ/ i d'altres canvis vocàlics a la Canyada de Biar", dins J. COLOMINA *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis "Gil-Albert", pp. 94-109.

Bona part dels estats de la qüestió de què disposem (Turell, 1988; Gimeno i Montoya, 1989) coincideixen a destacar l'aportació pionera de la denominada *escola alacantina*. Segons la meua opinió, el treball de Jordi Colomina (1985)³ sobre la varietat geogràfica alacantina mereix ser la primera referència. Aquest treball constitueix una clara mostra de la concepció del fet lingüístic com un ens de natura multidimensional, on la variació serà estudiada des d'enfocaments diferents però complementaris. El seu mèrit radica en el fet d'haver sabut conjugar magistralment perspectives i metodologies diferents, algunes conegudes i d'altres més innovadores.

Amb un qüestionari de base geolingüística, entrevista un total de 112 informants repartits entre 35 municipis situats a l'extrem meridional de la llengua catalana. Únicament en alguns pobles utilitza un qüestionari reduït per estudiar la variació lingüística social.

---

² La caracterització dels treballs que es presentaran en aquest capítol no entrarà en l'anàlisi dels resultats. La revisió metodològica ocuparà el centre de la nostra atenció.

³ Es tracta de la versió revisada de la seva tesi doctoral, presentada l'any 1983.

Les assimilacions vocàliques i l'obertura dels diftongs [ow] i [ɔw] al valencià meridional alacantí i la diftongació de [ɛ] a la Canyada de Biar són estudiades des de la dialectologia generativa, tot i tenint en compte alguns factors socials que condicionen l'aplicació de les regles.

La sociolingüística històrica serà el marc utilitzat per determinar els índexs de la pèrdua de la /d/ intervocàlica en valencià a través de l'estudi de diversos textos de *La Donsayna* (1844-1845) i d'alguns treballs lexicogràfics valencians dels segles XVIII i XIX. *L'escala d'implicació* li permetrà observar el procés de difusió lèxica i geogràfica de l'elisió de la /d/ intervocàlica.⁴

El tractament de l'elisió de la /r/ final i de les diferents realitzacions dels fonemes fricatius i africats, alveolars i prepalatals, i del grup *tl* és bàsicament geolingüístic.

L'apartat en què l'enfocament sociolingüístic es manifesta de manera més explícita és en el capítol ressenyat.⁵ En aquesta població de 1100 habitants de la comarca alacantina de l'Alt Vinalopó, s'enquesten 16 informants d'ambdós sexes i d'un ampli espectre d'edats. Els fenòmens variables estudiats són presentats a través de les següents regles:

- (1) /ɛ/ - <já>
- (2) /ó/ - <ɔ> / #(seg)____[-sil·làbic]₁#
- (3) /é/ - <ɛ> / #(seg)____[-sil·làbic]₁#
- (4) /ó/ - <ó> / #(seg)____([-sil]₁ V C₀ (CV)#

2.2. MIER, J. (1986). "Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana", *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 33-112.⁶

En aquesta ocasió ja ens troben amb una investigació centrada exclusivament en el model labovià.⁷ La comunitat de parla triada ha estat el barri de Gràcia de Barcelona. De la caracterització dels 43 informants no es desprèn un univers real de la mostra nítid: solament s'exigeix que es tingui el català com a L1 i s'obvien factors tan importants com la procedència del mateix informant i dels pares, en el cas que no hagin nascut allí.

---

⁴ Aquest artilugi metodològic, propi del paradigma dinàmic i utilitzat per Ch. Bailey, es basa en la hipòtesi segons la qual l'ordenació jeràrquica dels pobles i de les paraules afectats per un procés de canvi lingüístic correspon al procés cronològic real de l'expansió del canvi. En la representació cartogràfica, aquestes dades apareixen agrupades en feixos d'isoglosses en forma d'anells concèntrics que representen la difusió per ones de la innovació.

⁵ Una primera versió es pot trobar a Colomina (1994).

⁶ Es tracta de la traducció catalana de la tesi doctoral que aquesta investigadora va presentar al Departament de Llengua i Literatura Romàniques de la Universitat de Michigan, l'any 1982.

⁷ A propòsit d'aquest treball, voldria fer referència a una sèrie d'investigacions que, si bé s'allunyen metodològicament i teòricament (en alguns aspectes) del model labovià, presenten un enfocament social que els aproxima.

Amb tota seguretat, el treball de Lídia Pons (1992) és el més emblemàtic d'aquesta mena de (socio)dialectologia, on l'eix interpretatiu l'ofereix el factor *edat* (el *temps aparent* labovià). La investigació presenta una anàlisi qualitativa, pel que fa als aspectes diacrònics i descriptius, modèlica. Però sorprèn enormement el fet que no se citi en cap moment el treball de Mier, sobretot tenint en compte que Pons s'ocupa també de l'africació inicial de les prepalatals i de l'ensordiment de l'africada prepalatal intervocàlica. El treball està molt ben plantejat des del mètode que adopta, i incorpora un apartat de percepció molt interessant. Els resultats, en canvi, no aporten gaires novetats en relació amb el de Mier. Crec que ha estat una veritable llàstima que no s'aprofitessin les dades d'aquesta autora, fet que hagués permès dissenyar una investigació que millorés els resultats resolent les deficiències detectades.

En la mateixa línia del treball de Pons, hi ha alguns articles de Josefina Carrera (1993, 1995a, 1995b) i la investigació d'Espaudella, Pineda i Cisqueu (1993).

Les variables que Mier estudia són de tipus morfològic (*dos/dues*), sintàctic (*haver de/tenir de* i les preposicions *en/a* en expressions de lloc) i, finalment, les tres variables fonològiques que mostren les regles següents:

- (1) /j/ - <tʃ>
- (2) /ʒ/ - <dʒ>
- (3) /dʒ/ - <tʃ> / V__V

2.3. MONTOYA, B. (1989). "Estratificació de la variació lingüística a Petrer", dins GIMENO, F. i B. MONTOYA *Sociolingüística*. València: Publicacions de la Universitat de València, pp. 67-95.

L'any 1985 Brauli Montoya, un altre membre de l'escola alacantina, de la mà de Francesc Gimeno, un dels introductors de la sociolingüística estricta a l'Estat espanyol, llegeix la seva tesi doctoral titulada *De sociolingüística històrica: canvi lingüístic en curs i desplaçament de llengües a l'extrem meridional de la llengua catalana*.⁸ Una de les parts del treball tindrà com a objectiu la descripció i l'explicació d'un canvi lingüístic consistent en l'ensordiment de la prepalatal africada sonora:

- (1) /dʒ/ - <tʃ>

Ens trobem davant un treball que adopta, d'una manera ortodoxa i rigorosa, la metodologia laboviana. Fins i tot es podria dir que el seguiment a ultrança del mètode en alguns moments violenta determinades particularitats de la societat valenciana en relació amb l'americana. Els resultats del factor estilístic i del factor social "grup socioeconòmic" així ho demostren.

La comunitat de parla investigada va ser Petrer i l'univers real de la mostra el van constituir els petrers catalanòfons (86 informants-1'25 %).

És un treball molt complet en el seu plantejament. Hi destaquen, com a novetats en relació amb Colomina (1985) i Mier (1986), l'anàlisi acústica de les variants, el tractament probabilístic de les dades (fins ara havia estat freqüencial) i l'experiment d'avaluació subjectiva dels informants respecte de la variable estudiada.

2.4. ALTURO, N. i M. T. TURELL (1990). "Linguistic Change in el Pont de Suert: The study of variation of /ʒ/", *Language Variation Change* 2, pp. 19-30.

Seguint la disposició cronològica d'aquest inventari, és el torn del treball de Núria Alturo i Maria Teresa Turell (1990). Aquesta última investigadora és l'altre nom destacat en la introducció de la sociolingüística laboviana, ara des del Principat de Catalunya.

Sorprèn que en un article relativament breu es pugui fer una anàlisi tan interessant d'un fenomen lingüístic de canvi. Per entendre-ho ens cal remuntar a la tesi de llicenciatura de Núria Alturo, *Canvi sociolingüístic al Pont de Suert* (1987). En aquest treball, l'autora es fa ressò dels postulats labovians, encara que no els aplicarà de manera ortodoxa. Aquest treball es troba a la base de la investigació posterior d'Alturo i Turell (1990). I aquest fet, pel que fa a l'aprofitament dels enregistraments o al disseny del grup de factors socials d'acord amb l'anàlisi sociològica de la comunitat de parla, motiva que s'arrossequin les servituds de l'instrument metodològic utilitzat per a la recollida de materials, la *història de vida*, entrevista que no preveu –com a

---

⁸ Una síntesi d'aquesta tesi doctoral es troba en el capítol titulat "Estratificació de la variació lingüística a Petrer" del llibre *Sociolingüística* (escrit en coautoria amb Francesc Gimeno).

mínim d'entrada- la diversificació estilística, factor fonamental en l'anàlisi de la variable que s'investiga.

L'univers real de la mostra el constitueixen els nascuts al Pont de Suert abans del 1956 (38 informants de més de 30 anys en el moment de realitzar-se les entrevistes-7'3 %). El fet de condicionar la mostra a les etapes de transformació social de la localitat exclou una part de la població, la més jove.

La variable estudiada és la realització africada prepalatal sorda, característica de la parla ribagorçana, que experimenta una substitució gradual de la fricativa prepalatal sonora de l'estàndard del català oriental central. La regla variable és:

(1) tʃ - <ʒ>

2.5. ESCRIVÀ, V. (1993). "Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable [ʒ] àtona final a Oliva", dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes III*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 121-136.

Encara que és un treball ben plantejat, el mateix autor adverteix que es tracta d'una *preenquesta*, és a dir, un treball exploratori que proporcionarà dades estadístiques de caràcter freqüencial.

La comunitat de parla és la ciutat d'Oliva, situada a la comarca valenciana de la Safor, i l'univers real de la mostra el formen els catalanoparlants residents (32 informants-0'17 %).

La variable és l'arxifonema /A/ àtona final. L'aplicació d'una prova d'avaluació subjectiva li permetrà comprovar el desprestigi de la variant tradicional [ʒ]:

(1) /A/ - <ɛ,a,ɔ> / ___#

2.6. MONTOYA, B. (1993). *Variabilitat i prestigi en el català de Valls i de l'Alt Camp*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

La primera cosa que cal advertir és que es tracta d'una investigació l'origen de la qual ha de cercar-se en un treball col·lectiu realitzat per alumnes de COU. Aquest fet no s'ha de perdre de vista ja que transgredeix bona part de les exigències metodològiques referides a la recollida de dades. Ens trobem davant d'un grup d'investigadors heterogeni i inexpert. En conseqüència, l'homogeneïtat i el rigor en la realització de les entrevistes és més que dubtosa.

Les comunitats de parla són les localitats de Valls, Alcover i el Pla de Santa Maria. Aquestes poblacions es troben ubicades en el subdialecte tarragoní, que es defineix com una àrea lingüística de transició entre el català oriental i l'occidental. L'univers real de la mostra el constitueixen les catalanoparlants d'aquestes poblacions (66 informants, de les quals 55 corresponen a Valls-0'46 %). L'absència del factor sexe ve motivada pel tema de l'entrevista: "Aspectes de la cuina i l'alimentació".

Les variables lingüístiques investigades són trets idiosincràtics del geolecte comarcal que es troben en estat de variació amb les formes normatives:

(1) /a,e/ - <ɛ,a,ɔ> / ___#

(2) ɲ - <jn>

2.7. PRADILLA, M. À. (1993). *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*. Tesis doctoral, Universitat Rovira i Virgili (Tarragona).⁹

Sota la direcció de M.T. Turell, l'autor d'aquestes línies va defensar la seva tesi doctoral l'any 1993. Prèviament, havia realitzat diversos treballs exploradors que van donar pas a aquesta investigació de major envergadura. El primer (Pradilla, 1996) era un estudi sonogrficodescriptiu de l'ordre prepalatal de la comarca del Baix Maestrat, al nord del país Valencià. El segon (Pradilla, 1993b) constituïa una primera aproximació variacionista, ara ja centrada a la població de Benicarló. Aquesta mateixa població va ser la comunitat de parla triada en el treball de referència (70 informants-0'72 %).

Benicarló es troba en una àrea de transició entre el català occidental i el valencià. Els fenòmens variables tendents al canvi són molt freqüents, però en la direcció que prendran, almenys en el moment de la recollida de materials (1992), no sembla que intervingui la pressió d'un hipotètic estàndard valencià, ja que aquesta funció continua ocupada per l'espanyol. Un dels elements explicatius que es manifesta de manera més diàfana serà justament la interferència d'aquesta llengua.

El treball s'ocupa d'un procés de canvi lingüístic que diacrònicament rep el nom de *desafricació*. Es tracta d'una variable lingüísticament molt complexa, amb set variants obtingudes mitjançant la introspecció acústica:

(1) /ʒ, dʒ/ - <jʒ, ʒ, dʒ, dʒ, d:ʒ, dʒ> / V__V

Compta amb un experiment d'avaluació subjectiva i amb un potent programa d'anàlisi estadística.

2.8. PLAZA, C. (1995). "Lleialtat lingüística, edat i nivell educatiu. La e posttònica a la Conca de Barberà", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 117-138.

L'origen d'aquest treball s'ha de cercar a la tesi doctoral que l'autora va defensar el 1994 amb el títol *La parla de la Conca de Barberà*.¹⁰ Es tractava d'una investigació de caràcter essencialment geolingüístic que tenia com a objectiu la parla de la Conca de Barberà. Aquesta comarca, com la de l'Alt Camp en el treball de Montoya (1993), també es troba ubicada en una àrea lingüística de transició entre el català oriental i l'occidental, i presenta una solució de continuïtat amb la varietat tarragonina. Actualment aquesta zona presenta una extensa nòmina de fenòmens de canvi tendents a la substitució de les variants autòctones a favor de les formes estàndard prestigioses.

⁹ Algunes de les publicacions que s'han derivat d'aquesta tesi són:

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística quantitativa i la fonètica experimental: per una complementarietat metodològica", dins *Actes del I Congrés de Lingüística General. Panorama de la investigació lingüística a l'Estat Espanyol*. València: Universitat de València, pp. 142-150, 1996.

PRADILLA, M. À. "Sociolingüística de la variació i actituds interdialectals a l'extrem nord del País Valencià", dins *Diálogos Hispánicos, 19*, Amsterdam (*Las lenguas en la Europa comunitaria II: Las lenguas de minorías*), pp. 97-124, 1996.

PRADILLA, M. À. "Sociolingüística quantitativa i anàlisi qualitativa de variables foneticofonològiques: a propòsit del desafricament prepalatal", *Estudios de Fonética Experimental, VIII*, pp. 207-251, 1997.

PRADILLA, M. À. "Lingüística correlacional i fonètica experimental", dins *Actas del XIV Congreso de la Asociación Española de Lingüística Aplicada - A.E.S.L.A.*, Tarragona, 1996 [en premsa].

¹⁰ Publicada dos anys més tard amb el mateix títol (Plaza, 1996).

En el treball que aquí ens ocupa, Plaza adopta la metodologia sociolingüística i se centra en l'anàlisi de la variable /e/ posttònica. Parteix de la hipòtesi que assigna una forta estigmatització a la variant autòctona [i]:

(1) /e/ (posttònica) - <i,e,ə>

La comunitat de parla és l'Espluga de Francolí i l'univers real de la mostra el constitueixen les persones nascudes en aquesta població entre els anys 1931 i 1973 (20 informants-2'3 %). En conseqüència, roman fora de l'estudi, sense explicació aparent, un segment d'edat d'importància capital, això és, la població de més de 60 anys.

2.9. PLA, J. (1995). "L'obertura de [ə] a Barcelona: el *xava* i altres varietats", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 165-219.

Aquest treball s'ha d'avaluar des d'una òptica diferent a la que hem considerat fins ara, ja que l'autor només pretén plantejar unes hipòtesis i efectuar una anàlisi qualitativa de la variable vocàlica en el seu vessant acústic:

(1) ə - <a>

Pla constata que el mot *xava* avui s'aplica popularment a tota la gamma de varietats del català barceloní que obre la [ə], amb relativa independència de l'origen etnolingüístic o social del parlant. La hipòtesi de partida és que aquest fenomen és més rar en proporció directa a l'augment d'edat dels parlants i que resulta quasi categòric entre els nascuts a partir de la dècada dels 70. En conseqüència, es tractaria d'un canvi històricament recent, almenys pel que fa a les dimensions socials que presenta en l'actualitat.

L'autor recull les dades combinant el mètode sociolingüístic i l'experimental. Acaba treballant amb 8 informants masculins d'entre 17 i 25 anys. La justificació de l'absència d'informants femenins radica que les dades acústiques varien quant a l'alçada freqüencial dels formants vocàlics i, per tant, per considerar-los tots globalment faria falta afegir un tractament estadístic normalitzador.

2.10. MONTOYA, B. (1995). "L'observació del canvi fonològic en el català balear", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 165-219.

Aquest treball, com l'anterior, també té unes característiques que el singularitzen en relació amb els que l'han precedit: s'ha de catalogar en el que s'ha convingut a denominar la *sociolingüística històrica*.

De les diferents perspectives que adopta aquest mètode en la reconstrucció dels canvis lingüístics, aquest estudi parteix dels processos que encara estan en curs i n'efectua un seguiment retrospectiu fins on és possible obtenir informacions. Montoya es proposa reinterpretar, tenint en compte els postulats de la sociolingüística laboviana, alguns aspectes fònics del català insular descrits en el primer terç del segle XX des de la dialectologia (A. M. Alcover, A. Griera i F. de B. Moll). D'aquesta manera intenta refer el camí seguit per una sèrie de variables des de principis de segle fins al moment present.

Les variables triades són:

Tres modificacions en el consonantisme (tractades de manera succinta per l'escassetat de dades obtingudes): 1) l'efímera elisió intervocàlica de /-d-/ a Mallorca; 2) un principi de ieisme menorquí; i 3) la supressió generalitzada a Menorca de /-j-/ intervocàlica.

Un tractament més detingut mereixen dues variables vocàliques: 1) El canvi /'ə/ > /'ɛ/, una transformació recent del vocalisme balear que segles enrere s'havia estès per la meitat oriental del Principat de Catalunya; 2) l'altra variable és la /ə/ en posició final absoluta subjecta a un canvi cap a [ɛ].

2.11. CARRERA, J. (1991). *L'alternança A/E al Segrià*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona ¹¹

Tal com s'ha avançat a la introducció, aquesta és l'única investigació que, del 1995 ençà, ha abordat un fenomen variable fònic. Es tracta d'una tesi doctoral, codirigida per la Dra. L. Pons i el Dr. J. Julià, on la metodologia laboviana s'ha vist enriquida per una sèrie de nous requeriments, amb resultats interpretatius molt reeixits.

L'itinerari seguit per l'autora a l'hora d'establir la recerca definitiva ha previst la realització de treballs exploratoris (Carrera 1993, 1995a, 1995b) a partir dels quals s'han elaborat les hipòtesis nuclears de la tesi doctoral.

Per primera vegada en l'àmbit catalanòfon, s'estableix una anàlisi contrastiva del capteniment de dues poblacions envers un fenomen variable: l'una considerada rural, Alguaire, i l'altra urbana, Lleida. Ambdues comunitats de parla formen part del geolecte nord-occidental estricte o lleidatà. L'univers real de la mostra són els catalanoparlants (36 informants a Alguaire-1'6 %; 36 informants a Lleida-0'05 %). Una novetat important pel que fa a l'espectre d'edats considerat és l'estudi dels infants de 3 a 5 anys. L'observació d'aquest segment permet comparar les pronúncies dels infants escolaritzats i dels no escolaritzats.

La regla variable pretén descriure, explicar i predir la presència de les variants [e] i [a] a:

- 1) la vocal pretònica inicial absoluta ortografiada e,
- 2) la vocal pretònica inicial no absoluta o medial ortografiada e,
- 3) i la vocal pretònica inicial no absoluta o medial ortografiada a.

Es tracta de la recerca més completa feta fins al moment ja que, a la vora d'un tractament estadístic molt exhaustiu, presenta una gran profusió de proves qualitatives.

2. 12 MONTROYA, B. (2000). *Els alacantins catalanoparlants: una generació perduda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Aquest treball constitueix la segona part d'un projecte que focalitzava l'atenció en una comunitat de parla urbana, la de la ciutat d'Alacant, on el català es troba en fase d'avançada regressió. Els resultats de la primera part van sortir publicats el 1996 en un llibre, *Alacant: la llengua*

---

¹¹ Algunes de les publicacions que s'han derivat d'aquesta tesi són:

Carrera, J. "El canvi fonètic: lèxic o gradual?", *Sintagma* 12, pp. 37-48, 2000.

Carrera, J. "Algunes consideracions generals sobre l'anàlisi acústica de [e] i de [a] àtones", *Estudios de Fonètica Experimental*, 11, pp. 67-87, 2001a.

Carrera, J. "La normativització del català modifica els hàbits fonètics dels parlants?" *Llengua i Literatura*, 12, pp. 175-199, 2001b.

Carrera, J. "L'estadística en l'anàlisi de la variació fonètica: una aplicació del programa Goldvarb", *Noves SL*. Primavera 2002, pp. 1-5. (<http://www.gencat.cat/llengua/noves>) 2002a

Carrera, J. "La identitat dels processos de canvi lingüístic. Un cas del lleidatà", *Estudis del valencià d'ara. Actes del IV Simposi de Filologia Valenciana*. València, pp. 33-43, 2002b.

Carrera, J. "Fonètica i morfologia a la televisió lleidatana", *Llengua i Literatura*, 13, pp. 187-206, 2002c.

Carrera, J. "Approche de la variation phonétique dans la ville de Lleida à partir de l'observation de ses habitants et des émissions télévisées locales", *Marges Linguistiques*, 3, pp. 201-214. (<http://www.Marges-linguistiques.com>), 2002d.

interrompuda (Paiporta: Denes), on l'autor fa una descripció del procés de desús del català en l'àmbit familiar alacantí. Sens dubte, es tracta d'un treball de referència obligada a l'hora d'estudiar un tema tan punyent com el de la interrupció intergeneracional de la llengua. Amb aquesta recerca, Montoya deixa en un lloc secundari la sociologia del llenguatge i adopta l'enfocament variacionista (microsociolingüístic) amb la intenció de donar compte del procés evolutiu de l'estructura lingüística del parlar alacantí en un context de substitució lingüística. L'objectiu central és, doncs, descriure el fenomen conegut com a *atròfia lingüística* o *encongiment lingüístic*, això és, l'estudi del desgast o la desintegració estructural de la llengua recessiva (català), o en procés d'extinció, en un procés de convergència amb la llengua expansiva (castellà).

El treball aprofita el corpus oral de 69 dels 88 informadors que es van fer servir en la recerca inicial. L'univers real de la mostra són els catalanoparlants nascuts entre els anys 1907 i 1960 (20.586-0'335 %). En el moment de realitzar el treball de camp, entre els anys 1993 i 1994, es tractava d'una part de la població de més de 30 anys. És important destacar que la majoria dels entrevistats no havien rebut el català directament dels seus pares, sinó que l'havien adquirit posteriorment, d'una forma passiva, en el context familiar o en l'ambient ciutadà o laboral. Majoritàriament eren homes, d'edat provecta, d'extracció social baixa i procedents dels barris amb més presència catalanoparlant.

La part fonamental de les dades analitzades provenen d'una entrevista semidirigida enregistrada que seguia l'esquema temàtic de les històries de vida. També s'ha utilitzat el mètode d'observació, participant i no participant. La quantificació s'ha fet mitjançant l'aplicació del programa informàtic d'anàlisi de regles variables Gold Varb 2.0.

A banda de variables de tipus morfològic i lèxic, els trets fònics estudiats han estat els següents:

- (1) /e-/ - <a->
- (2) /a/ - [ɔ] / # (seg) /' ɔ/ # / [-sil]___# (*hora*)
- (3) /a/ - [ɛ] / # (seg) /' ɛ/ # / [-sil]___# (*perla*)
- (4) ɔ - <a> / # (seg) /' ɔ/ # / [-sil]___#
- (5) ɛ - <a> / # (seg) /' ɛ/ # / [-sil]___#
- (6) /ɛ/ - [e] / [-accent] (*verd-verdura*)
- (7) / ɔ/ - [o] / [-accent] (*pot-potet*)
- (8) ɔ - [o]
- (9) ɛ - [e]
- (10) ∅ - <ɾ >
- (11) ʎ - <j>
- (12) -s - <-h>

El baix nombre d'ocurrències obtingut en determinades variables fa que els resultats s'hagin de considerar amb una certa cautela.

3. Visió de conjunt i reflexions crítiques a propòsit de la metodologia

3.1. Variables lingüístiques

En el consonantisme, l'ordre palatal (sobretot el prepalatal) és el que ha gaudit de més atenció i es confirma com l'apartat més complex i de més variabilitat en el domini lingüístic de la llengua catalana.

Fins i tot en el vocalisme, les vocals anteriors o palatals han estat objecte d'anàlisi prioritària. I, llevat del treball de Colomina, la posició àtona ha estat la més investigada.

3.2. Comunitats de parla

Quant a la ubicació de les comunitats descrites en els respectius treballs, d'acord amb la classificació de les varietats geogràfiques de Veny (1978), en tenim set que s'ocupen del català occidental: d'aquests, quatre fixen l'atenció en parles valencianes, dos s'ocupen de parlars de transició de base nord-occidental i, finalment, un fa una anàlisi contrastiva de dues comunitats del geolecte lleidatà.

Pel que respecta al català oriental, dos se centren en la parla de Barcelona i dos més en les varietats xipella i tarragonina, respectivament.

Sobre la distribució geogràfica dels treballs, és destacable el protagonisme de les comunitats de parla situades en àrees lingüístiques de transició o allunyades de les ciutats que patrocinen el model estàndard.

Una altra consideració interessant és que, en l'àmbit català, la tendència prioritària dels estudis sociolingüístics d'abordar comunitats urbanes només es dona en quatre estudis: dos sobre Barcelona (Mier se cenyeix al barri de Gràcia i Pla fa, fonamentalment, una anàlisi acústica de la variable), un sobre Lleida (amb una anàlisi contrastiva amb la comunitat rural d'Alguaire) i un altre sobre Alacant. La resta no són estudis urbans: o bé s'ocupen de poblacions molt petites, com la Canyada de Bihar, el Pont de Suert, Alcover, el Pla de Santa Maria i l'Espluga de Francolí, o bé es tracta de semiciutats (amb una demografia entre 15.000 i 30.000 habitants), com Petrer, Oliva, Valls i Benicarló. En conseqüència, hom pot afirmar que el model labovià, en l'àmbit de la llengua catalana, s'ha desurbanitzat.

Finalment, voldria fer notar que la totalitat dels treballs selecciona com a univers real de la mostra un grup lingüístic concret, el catalanòfon, malgrat que es tracta de comunitats multilingües. En el cas de Montoya (2000), el context de substitució lingüística ha exigint que juntament amb els parlants bilingües (amb L1 català) també s'hagin considerat els semibilingües (amb el català com a L2). Aquest fet atorga una clara especificitat a la recerca esmentada.

3.3. Univers real de la mostra i mostra

El lingüista, en el moment d'elaborar una mostra significativa, ha de col·laborar amb el sociòleg. Tot i la dificultat de determinar un llindar de significació, en el disseny de les mostres de bona part dels treballs m'ha semblat observar una certa improvisació. Segons el meu parer, només tenen una alta estimació de confiança estadística els següents:

- a) la tesi doctoral de Montoya (1989) i el treball sobre l'atròfia lingüística (2000),
- b) el treball d'Alturo i Turell (1990). No té en compte, però, els informants de menys de 30 anys,

- c) la tesi doctoral de Pradilla,
- d) l'estudi de Plaza (1995), tot i que amb reserves: amb només 20 informants és molt difícil emplenar significativament totes les cel·les de factors considerats. A més, no es tenen en compte els informants de més de 60 anys, segment de la població que, amb tota seguretat, mostra una major presència de la variable vocàlica en regressió.
- e) la tesi doctoral de Carrera (1999). En aquesta ocasió cal mantenir una certa cautela pel que fa a la representativitat de la mostra de Lleida (0'05 %).

En conseqüència, en la meua opinió la resta de treballs, tant els que ja ho expliciten com els que no ho reconeixen, han de tenir la consideració de treballs exploratoris.

3.4. Tipologia de factors extralingüístics considerats

El factor *edat* apareix en tots els treballs excepte en el de Pla (1995). En la recerca de Carrera (1999) esdevé l'eix interpretari més rellevant; a més, situa el límit de l'espectre als tres anys, fet absolutament novedós en la metodologia laboviana.

El factor *sexe masculí* no ha estat considerat a Montoya (1993) a causa de la temàtica de l'entrevista, mentre que el *femení*, per raons de visualització acústica de la substància fònica, no s'ha tingut en compte a Pla (1995).

L'*origen/procedència* (l'arbre genealògic) s'hauria d'haver observat a Colomina (1985), Mier (1986), Escrivà (1993) i Carrera (1999).

Comentari a part mereix el factor *socioeconòmic* (la *classe social* de Labov). L'han controlat Montoya (1989), Escrivà (1993), Carrera (1999) i Montoya (2000): mentre que els resultats dels dos primers treballs, segons els mateixos autors, no han estat satisfactoris, en els darrers sí que han tingut una avaluació positiva. Mier (1986) i Alturo i Turell (1990) van presentar com a alternativa el factor *nivell ocupacional*. Pradilla, en canvi, va considerar separatament *nivell ocupacional*, *àmbit de relació* (en el cas de tractar-se de jubilats, mestresses de casa o estudiants) i *nivell educatiu*. La resta de treballs no han tingut en consideració aquests factors.

Finalment, el factor *coneixements de llengua normativa*, en el País Valencià de la dècada dels vuitanta, és lògic que no fos tingut en compte. En el treball de Pradilla (1993), realitzat entre 1990 i 1993, es mostrarà, en canvi, com un factor determinant. En la recerca de Carrera (1999), a banda de presentar-lo com un factor d'avaluació general, el fet de contrastar les dades dels informants escolaritzats amb els no escolaritzats, esdevindrà un dels elements definidors de la hipòtesi de partida de la tesi doctoral.

En relació amb la planificació de l'*entrevista sociolingüística*, entesa com un artilugi metodològic que permet la segmentació del contínuum estilístic segons el grau d'atenció que el parlant presta al seu propi discurs, s'ha de concloure que cada autor n'ha elaborat una versió pròpia. El treball que més s'ajusta als contextos de Labov és el de Montoya (1989), i els resultats no van respondre a les expectatives inicials. Escrivà (1993) va realitzar una adaptació sobre la mateixa tipologia d'estils i tampoc va aconseguir dades prou satisfactòries. Plaza (1995) i Pradilla (1993) van elaborar versions particulars que reduïen el contínuum però es mostraven més operatives. La resta de treballs, o bé n'han realitzat un tractament molt bàsic (Mier i Montoya a Valls) o bé no han avaluat aquest factor. En els casos d'Alturo i Turell (1989), Carrera (1999) i Montoya (2000), aquesta absència constitueix el dèficit més destacat.

3.5. Proves d'avaluació subjectiva

Com és sabut, tenen com a objectiu obtenir informacions sobre la consciència sociolingüística dels informants en relació amb la variable estudiada. És un instrument importantíssim, de caràcter prospectiu, a l'hora d'avaluar la direcció que prendran els canvis.

Els treballs de Montoya (1989), Escrivà (1993), Pradilla (1993) i Carrera (1999) han inclòs experiments d'aquest tipus. En el cas de Carrera (1999), l'envergadura de la bateria de proves realitzada mereix ser singularitzada en aquest apartat: *a)* prova de percepció; *b)* prova valorativa (test d'inseguretat lingüística); i *c)* anàlisi de la subjectivitat dels parlants.

3.6. Anàlisi quantitativa

Per definició, es tracta d'un tractament fonamental en la metodologia variacionista. Colomina (1985), Mier (1986) i Escrivà (1993) utilitzen programes estadístics freqüencials molt bàsics.

Els tres treballs de Montoya (1989, 1993 i 2000), el d'Alturo i Turell (1990) i el de Carrera (1999) ja empen el programa estadístic d'anàlisi multivariant VARBRUL II.S o el GOLD.VARB (versió per a ordinadors Macintosh). Aquest tractament quantitatiu no solament proporciona dades freqüencials referents a l'*actuació* lingüística de les mostres d'informants, sinó que les transforma en probabilitats teòriques, segons la idea que les dades d'actuació són un reflex estadístic de la *competència* lingüística. El salt interpretatiu és, sens dubte, molt important.

Finalment, en la investigació de Pradilla (1993) es va executar el programa VARBRUL III. Aquesta nova versió ja no es troba subjecta a una anàlisi binària de les variants, de manera que pot atorgar probabilitats fins a un mínim de nou variants. En els treballs d'Escrivà (1993), Montoya (1993) i Plaza (1995), que presenten variables ternàries, el seu ús hauria estat de gran utilitat.

3.7. Anàlisi qualitativa

Tot i la interpretació més freqüent que avalua aquesta anàlisi segons la presència d'experiments d'avaluació no-quantitativa (vegeu 3.5.), en aquest treball l'entendrem en funció de la presència de validacions empíriques de les dades fòniques obtingudes.

A parer meu, la metodologia sociolingüística es veu enormement afavorida amb la incorporació d'algunes estratègies del mètode experimental en fonètica. Els punts essencials seran: *a)* l'anàlisi qualitativa de determinades variables s'enriquirà amb la delimitació d'al·lofonies fixades amb procediments instrumentals; i *b)* es garantirà la validació empírica de les dades obtingudes.

Trobem anàlisi acústica en els treballs de Montoya (1989 i 1993), Pradilla (1993) i Carrera (1999). Tanmateix, només a Pradilla tot el conjunt d'ocurrències és avaluat instrumentalment, mentre que a Montoya i Carrera s'analitza una mostra de dades i la resta són interpretades de manera impressionística, mitjançant el criteri auditiu. En el cas de Carrera, totes les realitzacions dubtoses van ser validades sonogràficament.¹²

---

¹² El treball de Pla (1995) és un bon exemple d'exploració acústica prèvia a l'establiment de les variants en el disseny definitiu de la investigació.

4. Bibliografia de referència

ALTURO, N. & M. T. TURELL. "Linguistic Change in el Pont de Suert: The study of variation of /ʒ/", *Language Variation Change* 2, pp. 19-30, 1990.

BOIX, E. & L. PAYRATÓ. "An overview of catalan sociolinguistics and pragmatics (1989-1996)", *Catalan Review*, IX, pp. 317-403, 1996.

CARRERA, J. "La pretònica inicial e- d'Alguaire", dins *Anuari de Filologia. Vo. XVI, secció C, 4*, Universitat de Barcelona, pp. 37-72, 1993.

CARRERA, J. "Canvi lingüístic i escolarització en català a Lleida", dins *Jornades sobre llengua i ensenyament I*. Bellaterra: UAB, pp. 36-52, 1995a.

CARRERA, J. "La percepció d'alternances vocàliques a Alguaire i Lleida", dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudis del català nord-occidental*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pp. 133-143, 1995b.

CARRERA, J. *L'alternança a/e al Segrià*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1999.

COLOMINA, J. "El parlar de la Canyada de Biar (l'Alt Vinalopó): un estudi de sociolingüística", dins *Misce-lània Sanchis Guarnier I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984 [1992²].

COLOMINA, J. "La diftongació de /ɛ/ i d'altres canvis vocàlics a la Canyada de Biar", dins J. COLOMINA *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis "Gil-Albert", pp. 94-109, 1985.

ESCRIVÀ, V. "Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable [ɛ] àtona final a Oli-va", dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes III*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 121-136, 1993.

ESPAUDELLA, L. & PINEDA, G. & M. CISQUELLA. *Variació generacional en el parlar de la Garriga*. Sant Cugat del Vallès: Rourich, 1993.

GIMENO, F. & B. MONTOYA. *Sociolingüística*. València: Publicacions de la Universitat de València, pp. 67-95, 1989.

MIER, J. "Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana", *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 33-112, 1986.

MONTOYA, B. "Estratificació de la variació lingüística a Petrer", dins GIMENO, F. & B. MONTOYA. *Sociolingüística*. València: Publicacions de la Universitat de València, pp. 67-95, 1989.

MONTOYA, B. *Variabilitat i prestigi en el català de Valls i de l'Alt Camp*. Valls: Institut d'Estudis Val-lencs, 1993.

MONTOYA, B. "L'observació del canvi fonològic en el català balear", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 165-219, 1995.

MONTOYA, B. *Els alacantins catalanoparlants: una generació perduda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000.

PLA, J. "L'obertura de [ə] a Barcelona: el xava i altres varietats", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 165-219, 1995.

PLAZA, C. "Lleialtat lingüística, edat i nivell educatiu. La e posttònica a la Conca de Barberà", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 117-138, 1995.

PLAZA, C. *La parla de la Conca de Barberà*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses, 1996

PONS, L. *Iodització i apitxament al Vallès. Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.

PRADILLA, M. À. *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*, tesis doctoral, Universitat Rovira i Virgili (Tarragona), 1993.

PRADILLA, M. À. "Un cas de sociolingüística catalana: la prepalatal sonora benicarlanda", dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes III*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 143-160, 1993b.

PRADILLA, M. À. "El desafricament prepalatal en el català de transició nord-occidental/valencià", dins M. T. TURELL (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, pp. 53-116, 1995.

PRADILLA, M. À. *El Baix Maestrat: una cruïlla fonètica*. Benicarló: Edicions Alambor, 1996.

PRADILLA, M. À. "Sociolingüística de la variación y nivel fónico de la lengua catalana", *Lingüística para el siglo XXI*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca, pp. 1309-1320, 2000.

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística de la variació. Aproximació metodològica (I)", <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
Noves SL, Barcelona, Direcció General de Política Lingüística-Generalitat de Catalunya, 2001a.

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística de la variació. Aproximació metodològica (i II)", <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
Noves SL, Barcelona, Direcció General de Política Lingüística-Generalitat de Catalunya. Traduït a l'anglès, 2001b.

TURELL, M. T. (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, 1995.

VENY, J. *Els parlars. Síntesi de dialectologia catalana*. Barcelona: Dopesa, 1978.

Miquel Àngel Pradilla

Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús
Departament de Filologia Catalana
Universitat Rovira i Virgili
mapc@astor.urv.es